

امیدافزایی در جامعه با توجه به آیه ۱۳۹ سوره مبارکه آل عمران

محمدعلی محمدی

اشاره

جنگ عرصه‌های مختلفی دارد که عرصه‌های اقتصادی، نظامی، اجتماعی، سیاسی و... بخشی از آنهاست. یکی از مهم‌ترین عرصه‌های نبرد اجتماعی، ناامید کردن جامعه و سست کردن اراده‌های آنان است. با مراجعه به قرآن کریم مشخص می‌شود این کتاب الهی، برای امیدافزایی راهکارهای بسیار مناسب و کارآمدی معرفی کرده است. یکی از مواردی که می‌توانست باعث نومیدی جامعه شود، نبرد احد بود. قرآن کریم با اشاره به این نبرد بر امیدافزایی تأکید کرده است. در نوشتار پیش رو، با استفاده از آیه: ﴿وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾^۱؛ «و سست نشوید! و غمگین نگردید! و شما برترید اگر ایمان داشته باشید!» راهکارهای امیدافزایی در جامعه بررسی شده است.

از میان جنگ‌های پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله با مشرکان، جنگ احد نهمین و یا دهمین^۱ غزوه پیامبر صلی الله علیه و آله بود که در ماه شوال^۲ سال سوم هجرت، به وقوع پیوست. این غزوه یکی از مهم‌ترین جنگ‌های آن حضرت بود و از آن جهت به این نام معروف شد که در دامنه کوه اُحد اتفاق افتاد. جنگ احد برای ما بسیار درس آموز است و در بسیاری از جهات با وضعیت امروزی جنگ ما مشابهت دارد از جمله:

۱. جنگ براندازی

علّت وقوع جنگ احد، براندازی حکومت اسلامی و نابودی اسلام بود. بدین جهت، تعدادی از سران قریش با ابوسفیان به گفت‌وگو نشستند و پیشنهاد کردند با کمک همه قبایل کفر، اسلام را ریشه‌کن کنند. در این جنگ نیز سران استکبار و بازوان اجرایی آنان با هدف براندازی نظام اسلامی دست به کار شده‌اند.

۲. حمله به شهرهای اسلامی

در نبرد احد، به خلاف بدر و برخی دیگر از جنگ‌ها، مشرکان به مدینه حمله کردند. آنان در روز پنجم^۳ یا دوازدهم^۴ شوال در دامنه کوه اُحد نزدیک شهر مدینه فرود آمده و آماده جنگ شدند.^۵ در جنگ اخیر درحالی که جمهوری اسلامی ایران در حال مذاکره غیرمستقیم با آمریکا بود، رژیم کودک‌کش اسرائیل به ایران حمله کرد.

۱. علی بن الحسین مسعودی، مروج الذهب ومعادن الجوهر، ج ۳، ص ۳۰۴؛ محمد بن احمد ابوالفتح رازی، روض الجنان و روح الجنان، ج ۵، ص ۴۵.
 ۲. محمد بن عمر واقدی، المغازی، ج ۱، ص ۱۹۹؛ محمد بن سعد بصری ابن سعد، الطبقات الکبری، ج ۲، ص ۲۸؛ ابوجعفر محمد بن جریر طبری، تاریخ الأمم والملوک (تاریخ طبری)، ج ۲، ص ۵۹؛ ابومحمد خلیفه بن خیاط، تاریخ خلیفه بن خیاط، ص ۳۸.
 ۳. محمد بن سعد بصری ابن سعد، الطبقات الکبری، ج ۲، ص ۲۸؛ محمد بن عمر واقدی، المغازی، ج ۱، ص ۲۰۸.
 ۴. عزالدین ابوالحسن علی بن ابی‌الکرم ابن اثیر، الکامل فی التاریخ، ج ۲، ص ۱۵۰؛ ابوجعفر محمد بن جریر طبری، تاریخ الأمم والملوک (تاریخ طبری)، ج ۲، ص ۵۹.
 ۵. ابن هشام، السیره النبویه، ج ۳، ص ۶۲؛ ابوالقاسم عبدالرحمن بن عبدالله شهیلی، الروض الأنف فی شرح السیره النبویه، ج ۵، ص ۴۲۲.

۳. احد نتیجه شکست‌های پیاپی دشمن

پیش از جنگ احد، حدود ده جنگ کوچک و بزرگ بین مسلمانان و کفار اتفاق افتاده بود که در همه آن‌ها مسلمانان پیروز شده بودند. از این رو دشمن برای جبران شکست‌های پیاپی در جنگ‌ها به ویژه جنگ بدر به آتش افروزی دست زد و جنگ احد را آغاز کرد.^۱ امروزه نیز دشمن از جبهه مقاومت و به خصوص ایران شکست‌های پیاپی خورده است به همین دلیل با تمام وجود به میدان آمده است.

۴. پشتیبانی اقتصادی و نظامی دشمن

در جنگ احد برخی از سران استکبار از نظر مالی تمام تلاش خودشان را برای پشتیبانی مالی لشکر کفر به کار گرفتند و آیه زیر در نکوهش آنان نازل شد: ﴿أَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدَّوْا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَسَيَنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ﴾^۲ «بی‌گمان، کسانی که کفر ورزیدند، اموال خود را خرج می‌کنند تا [مردم را] از راه خدا بازدارند. پس به زودی [همه] آن را خرج می‌کنند، و آنگاه حسرتی بر آنان خواهد گشت؛ سپس مغلوب می‌شوند. و کسانی که کفر ورزیدند، به سوی دوزخ گرد آورده خواهند شد.»

آنان به ابوسفیان پیشنهاد کردند، مال التجاره‌ای که سبب بروز جنگ بدر شده بود و در دارالندوه نگهداری می‌شد، برای تجهیز سپاهی نیرومند و انتقام‌گیری به کار گرفته شود.^۳ برای تهیه هزینه‌های سرسام‌آور جنگ، سخنورانی از قریش را به دیگر قبایل عرب اعزام کردند تا بتوانند کمک‌های مالی گردآوری کنند.^۴ در این جنگ نیز استکبار جهانی از همه حربه‌های اقتصادی برای کمک به اسرائیل از سویی و ضربه زدن به جمهوری اسلامی از سوی دیگر استفاده کرد.

۱. احمد بن ابی یعقوب ابن واضح یعقوبی، تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۴۷.

۲. انفال، ۳۶.

۳. محمد بن اسحاق ابن اسحاق، السیر و المغازی، ص ۳۲۲؛ ابوالقاسم عبدالرحمن بن عبدالله شهیلی، الروض الأنف فی شرح السیرة النبویة، ج ۵، ص ۴۱۹.

۴. ابن هشام، السیرة النبویة، ج ۳، ص ۶۱؛ عزالدین أبوالحسن علی بن ابی‌الکرم ابن اثیر، الکامل فی التاریخ، ج ۲، ص ۱۴۹.

۵. زن، زندگی، آزادی

در جنگ احد ابوسفیان زنان کافر و خوانندگان کفرپیشه را هم با خودش همراه کرد. هدف این زنان، یادآوری کشته شدگان بدر، مظلوم‌نمایی و تحریک به خون‌خواهی بود.^۱ آنان دایره و دف می‌زدند و مردان را به کینه‌توزی و خون‌ریزی دعوت می‌کردند و با آهنگ دسته‌جمعی شعری را می‌خواندند که ترجمه‌اش چنین است:

ما دختران طارقیم، روی فرش‌های گران‌قیمت راه می‌رویم، اگر رو به دشمن کنید، با شما هم‌بستر می‌شویم، و اگر پشت به دشمن کنید و سستی به خرج دهید، از شما جدا می‌شویم.

در سال‌های اخیر و حتی این جنگ نیز استکبار جهانی با شعارهای مشابه پا به میدان نهاده است؛ از این رو بنیامین نتانیاهو که همگان بر قساوت قلب، بی‌رحمی و سنگدلی او و دشمنی‌اش با ایران اتفاق نظر دارند، به فارسی شعار «زن، زندگی، آزادی» سر می‌داد.

۶. ضربات اولیه کافران

در ابتدای جنگ احد، مشرکان پیروز شدند و توانستند برخی از بهترین فرماندهان و سربازان اسلام از جمله حمزه سیدالشهدا، عموی پیامبر و مُصعب بن عمیر، سعد بن ربیع، عبدالله بن جحش، عمرو بن جموح، عبدالله بن جبیر، حنظله غسیل‌الملائکه و ... را به شهادت برسانند.^۲ در این نبرد نیز ما برخی از فرماندهان و دانشمندان خود را از دست دادیم.

۱ . محمد بن عمر واقدی، المغازی ج ۱، ص ۲۰۲؛ ابن جوزی، المنتظم فی تاریخ الأمم والملوک، ج ۲، ص ۲۶۳.

۲ . محمد بن عمر واقدی، المغازی، ج ۱، ص ۳۰۰ - ۳۰۷.

۷. مؤمنان غمگین

در احد به خاطر شهادت حدود هفتاد تن از مسلمانان به ویژه برخی از فرماندهان نبرد، برخی از مسلمانان روحیه خود را از دست دادند. خداوند به منظور دل جویی و تسلیت به مؤمنان حاضر در احد، آیه را نازل کرد: **﴿وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾**^۱ «سست و غمگین نشوید و شما برترید اگر مؤمن باشید».

هم چنین خداوند صبر و استقامت موحدان پیشین را به مؤمنان یادآور می شود تا شکست در جنگ سبب ترس و سستی آنان نشود؛ چنانکه فرمود: و چه بسیار پیامبرانی که همراه او توده های انبوه، کارزار کردند و در برابر آنچه در راه خدا بدیشان رسید، سستی نورزیدند و ناتوان نشدند و تسلیم [دشمن] نگردیدند و خداوند شکیبایان را دوست دارد.^۲

در آیه دیگر به مؤمنان یادآوری می کند که در این جنگ اگر به شما آسیبی رسید، به دشمن شما هم آسیب رسیده و مشرکان هم در اُحد تعداد قابل توجهی کشته و زخمی داده بودند^۳ و روزهای پیروزی و شکست میان مردم به نوبت است. آن طور نیست که پیروزی همیشه از آن یک گروه باشد:

اگر به شما آسیبی رسیده، آن قوم را نیز آسیبی نظیر آن رسید؛ و ما این روزها [ی شکست و پیروزی] را میان مردم به نوبت می گردانیم [تا آنان پند گیرند] و خداوند کسانی را که [واقعاً] ایمان آورده اند معلوم بدارد و از میان شما گواهانی بگیرد، و خداوند ستمکاران را دوست نمی دارد.^۴

۱. فضل بن حسن طبرسی، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۲، ص ۸۴۳؛ محمد بن جریر طبری، جامع البیان، ج ۳، ص ۱۳۶.

۲. آل عمران، ۱۳۹.

۳. آل عمران، ۱۴۶.

۴. ابن هشام، السیرة النبویه، ج ۳، ص ۱۲۹؛ محمد بن سعد بصری ابن سعد، الطبقات الکبری، ج ۲، ص ۳۳.

۵. آل عمران، ۱۴۰.

آیه ﴿وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَانْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾^۱ بسیار درس آموز است. مهم ترین درس آیه این است که بین سستی و ناامیدی از یک سو، و ایمان از سوی دیگر رابطه عکس وجود دارد: مؤمن نه سست می شود و نه ناامید.

۹. استقامت و جدیت، دستور صریح

جمله «لَا تَهِنُوا»، سست نشوید، نهی صریح قرآنی است. یعنی خدا با صراحت دستور می دهد که هیچ مؤمنی نباید به خاطر ضربات موضعی و شکست ابتدایی سستی به خرج دهد.

۱۰. اظهار عجز و اندوه، ممنوع!

درس مهم دیگر آیه پرهیز از اظهار غم اندوه، پشیمانی و ناراحتی برای حادثه ای است که اتفاق افتاده. خداوند می فرماید: «لَا تَحْزَنُوا» و غمگین نگردید. روشن است که همه افراد به خاطر از دست دادن شهیدان و دیدن ضربات مالی و جانی اندوهگین می شوند. آنچه آیه بدان توجه دارد، اظهار عجز و اندوه است که این کار باعث خوشحالی کافران و چه بسا تشویق آنان می شود.

۱۱. پیروزی در سایه ایمان

به فرموده قرآن اگر مؤمنان به ایمان و اطاعت برگردند، به یقین در جنگ ها به پیروزی خواهند رسید؛ چنانکه می فرماید: ﴿وَإِنَّمِ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾

۱۲. پیروزی نهایی و همه جانبه

در این آیه شریفه از واژه «الْأَعْلَوْنَ» استفاده شده. این واژه جمع اعلی، به معنای بالاترین است. خداوند در این آیه نمی فرماید شما «عالی» یا حتی «اعلی» هستید بلکه می فرماید: «بالاترین» هستید. و حتی این که بالاترین در چه چیزی هم در آیه نیامده که عمومیت را می رساند: یعنی در سایه ایمان افراد می توانند در همه حوزه ها به بالاترین ها دست بیابند.

۱۳. عامل پیروزی

در جهان بینی مادی، عامل پیروزی سلاح و تجهیزات است، ولی در بینش الهی، عامل پیروزی ایمان است. از این رو در پایان آیه شرط پیروی را ایمان قرار داد و فرمود «ان کنتم مؤمنین»

۱۴. فاصله کوتاه احد تا فتح مکه

مشرکان با این خیال خام به مدینه حمله کردند که کار اسلام را یک سره کنند؛ ولی در سایه ایمان، پس از مدتی کوتاه، نه تنها مدینه از دست نرفت، بلکه کار کفر یک سره شد و همه آنان در فتح مکه ذیلان تسلیم شدند. این پیروزی نهایی در این جنگ نیز پیش بینی می شود، ان شاء الله.

۱. قرآن کریم.
۲. ابن اثیر، عزالدین أبوالحسن علی بن ابی الکرم، الکامل فی التاریخ، بیروت: دار صادر، ۱۳۸۵ ق/ ۱۹۶۵ م.
۳. ابن اسحاق، محمد بن اسحاق، السیر و المغازی، تحقیق: سهیل زکار، قم: دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی، ۱۳۶۸ ش.
۴. ابن سعد، محمد بن سعد بصری، الطبقات الکبری، چاپ اول، بیروت: دار صادر، ۱۹۵۷ م.
۵. ابن واضح یعقوبی، احمد بن ابی یعقوب، تاریخ یعقوبی، قم: شریف الرضی، چاپ اول، ۱۴۱۴ ق.
۶. ابن هشام، السیرة النبویة، بیروت: دار المعرفة، بی تا.
۷. ابن جوزی، المنتظم فی تاریخ الأمم والملوک، بیروت: دار الکتب العلمیة، الأولى، ۱۴۱۲ ق/ ۱۹۹۲ م.
۸. ابوالفتوح رازی، محمد بن احمد، روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن، تهران: انتشارات علمیة اسلامیة، ۱۳۸۳ ق.
۹. خلیفه بن خیاط، ابومحمد، تاریخ خلیفه بن خیاط، تحقیق: عبدالرحمان بن عبدالله بن ابن احمد، بیروت: دارالفکر، ۱۹۶۸ م.
۱۰. سُهیلی، ابوالقاسم عبدالرحمن بن عبدالله، الروض الأنف فی شرح السیرة النبویة، تحقیق: عبدالرحمن الوکیل، قاهره: دارالفکر العربی، ۱۹۸۵ م.
۱۱. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران: انتشارات ناصر خسرو، چاپ سوم، ۱۳۷۲ ش.
۱۲. طبری، ابوجعفر محمد بن جریر، تاریخ الأمم والملوک (تاریخ طبری)، بیروت: مؤسسه اعلمی، چاپ چهارم، ۱۴۰۳ ق.
۱۳. طبری، محمد بن جریر، جامع البیان، بیروت: دار المعرفة، ۱۴۱۲ ق.
۱۴. مسعودی، علی بن الحسین، مروج الذهب ومعادن الجوهر، قم: دار الهجرة، ۱۴۰۹ ق.
۱۵. واقدی، محمد بن عمر، المغازی، بیروت: اعلمی، ۱۴۰۹ ق.